

**TOSHKENT DAVLAT IQTISODIYOT UNIVERSITETI
HUZURIDAGI ILMIY DARAJALAR BERUVCHI
DSc.03.30.01.2021.I.16.03. RAQAMLI ILMIY KENGASH**

TOSHKENT DAVLAT IQTISODIYOT UNIVERSITETI

UDK:339.743.053(575.1)

SAMANDAROV ZUXRIDDIN RAUP O‘G‘LI

**VALYUTA KURSINI BOZOR MEXANIZMLARI ASOSIDA
SHAKLLANISHINING NAZARIY ASOSLARINI TAKOMILLASHTIRISH**

08.00.01 – Iqtisodiyot nazariyasi

**Iqtisodiyot fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)
ilmiy darajasini olish uchun yozilgan**

DISSERTATSIYA

Ilmiy rahbar: i.f.d, dots. H.A. Hakimov

TOSHKENT – 2025

MUNDARIJA

KIRISH.....	3
I BOB. VALYUTA KURSI SHAKLLANISHINING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI.....	12
1.1. Valyuta kursining shakllanishi bo'yicha ilmiy-nazariy yondashuvlar.....	12
1.2. Valyuta kursining turlari va shakllanish usullari.....	20
1.3. Valyuta kursining shakllanishiga ta'sir qiluvchi omillar.....	32
Birinchi bob bo'yicha xulosalar.....	46
II BOB. O'ZBEKISTONDA VALYUTA KURSINING SHAKLLANISH AMALIYOTI TAHLILI.....	48
2.1. O'zbekistonda valyuta kursini shakllantirishdagi asosiy mexanizmlar tahlili.....	48
2.2. Valyuta kursining o'zgarishiga sabab bo'layotgan omillar tahlili.....	57
2.3. O'zbekistonda valyuta kursi shakllanishiga ta'sir etuvchi omillarning ekonometrik tahlili.....	79
Ikkinchi bob bo'yicha xulosalar.....	88
III BOB. VALYUTA KURSI SHAKLLANISHINING BOZOR MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH YO'LLARI.....	90
3.1. Valyuta kursining bozor mexanizmlari asosida shakllanishining xalqaro tajribasi va undan O'zbekistonda foydalanish imkoniyatlari.....	90
3.2. Valyuta kursining bozor mexanizmlari orqali shakllanish yo'nalishlari.....	104
3.3. O'zbekistonda valyuta kursini shakllanish holati prognozlari.....	117
Uchinchi bob bo'yicha xulosalar.....	138
XULOSA.....	141
FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI.....	144
ILOVALAR.....	150

KIRISH (falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi annotatsiyasi)

Dissertatsiya mavzusining dolzarbligi va zarurati. Jahon iqtisodiyoti sharoitida valyuta kursining bozor mexanizmlari asosida erkin shakllanishi xalqaro moliyaviy munosabatlarning samaradorligi, tashqi iqtisodiy muvozanatning barqarorligi va global kapital oqimlarining ratsional taqsimotini ta'minlovchi strategik makroiqtisodiy instrument sifatida e'tirof etiladi. Valyuta bozorida talab va taklif nisbatining ta'sirida shakllanadigan dinamik kurs mexanizmi milliy iqtisodiyotning tashqi raqobatbardoshligini real aks ettirish, inflyatsion tartibni institutsionallashtirish hamda monetar siyosatning samaradorligini oshirishda kompleks hal qiluvchi omil sifatida xizmat qiladi. Bunday yondashuv global moliya arxitekturasida pul-kredit munosabatlarini optimallashtirish, investorlar ishonchini mustahkamlash va iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda muhim me'yoriy-huquqiy va konyunkturaviy asos bo'lib xizmat qiladi. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, "2024-yilda rivojlanayotgan davlatlarda valyuta kursining o'rtacha yillik o'zgaruvchanlik darajasi 15-20 foiz atrofida bo'lgan bo'lsa, ayrim mamlakatlarda bu ko'rsatkich 30 foizdan oshgan"¹. Shu sababli, valyuta kursini bozor mexanizmlari asosida shakllantirish masalasining ilmiy-nazariy jihatdan chuqur o'rganilishi va milliy sharoitlarga mos ravishda takomillashtirilishi zamonaviy iqtisodiy islohotlarning ajralmas qismiga aylangan.

Jahon ilm-fanida olib borilayotgan tadqiqotlar valyuta kurslarining shakllanishi va ularning bozor mexanizmlari bilan bog'liq murakkab jarayonlarni chuqur o'rganishga qaratilgan. Bugungi kunda, valyuta kursi shakllanishi, moliyaviy barqarorlikni ta'minlash va iqtisodiy siyosatni samarali yuritish uchun muhim omil sifatida ko'riladi. Valyuta kursining bozor mexanizmlari asosida shakllanishi, ayniqsa global integratsiya jarayonida va moliyaviy inqirozlar paytida o'zining nazariy ahamiyatini oshirmoqda. Bu tadqiqotlar nafaqat rivojlangan mamlakatlar, balki rivojlanayotgan mamlakatlar uchun ham iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash va

¹ Xalqaro valyuta fondi (XVF)ning "Global Financial Stability Report" hisoboti. Tobias Adrian. 2024-yil oktyabr (<https://www.imf.org/en/Publications/GFSR/Issues/2024/10/22/global-financial-stability-report-october-2024>).

valyuta kursining noaniqligini minimallashtirishda zaruriyatga aylangan. Shu nuqtayi nazardan, mavzu jahon iqtisodiyotining hozirgi sharoitlariga javob beruvchi nazariy asoslarni takomillashtirishga qaratilgan tadqiqotlar uchun dolzarb ahamiyatga ega.

O‘zbekistonning ochiq iqtisodiy tizimga o‘tish jarayonida valyuta kursining bozor mexanizmlari asosida shakllanishi inflyatsiyani nazorat qilish, import va eksportni muvozanatlashtirish hamda kapital oqimlarini samarali boshqarish uchun muhim ahamiyatga ega. Mamlakat valyuta kursining barqarorligi iqtisodiy o‘sish, investitsiyalar va xalqaro savdo uchun zarur bo‘lgan asosiy shartlardan biridir. So‘ngi yillarda O‘zbekistonning valyuta kursi bozorining erkinlashuvi va liberallashtirish, mamlakatning global bozorlarda raqobatbardoshligini oshirishga yordam berib, iqtisodiy integratsiyasini kuchaytiradi. Shunday qilib, mazkur mavzu O‘zbekiston iqtisodiyoti uchun valyuta siyosatini takomillashtirish va bozor mexanizmlarini optimallashtirishda muhim nazariy va amaliy ahamiyatga ega.

Dissertatsiya tadqiqoti O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 21-fevraldagi PF–37-sonli “O‘zbekiston – 2030” strategiyasini “Yoshlar va biznesni qo‘llab-quvvatlash yilida amalga oshirishga oid davlat dasturi to‘g‘risida”gi, 2023-yil 11-sentabrdagi PF–158-sonli ““O‘zbekiston – 2030” strategiyasi to‘g‘risida”gi, 2020-yil 26-martdagi PF–5975-sonli “Iqtisodiyotni rivojlantirish va kambag‘allikni qisqartirishga oid davlat siyosatini tubdan yangilash chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi, 2019-yil 18-noyabrdagi PF–5877-sonli “Inflatsion targetlash rejimiga bosqichma-bosqich o‘tish orqali pul-kredit siyosatini takomillashtirish to‘g‘risida”gi, 2017-yil 2-sentabrdagi PF–5177-sonli “Valyuta siyosatini liberallashtirish bo‘yicha birinchi navbatdagi chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi farmonlari, 2017-yil 13-sentabrdagi PQ–3272-sonli “Pul-kredit siyosatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori va mazkur sohaga taalluqli boshqa normativ-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishga muayyan darajada xizmat qiladi.